

Др Биљана Гавриловић, доценткиња
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК:347.725(497.11)

DOI: 10.46793/XVIIIMajsko.1039G

ПРАВНОИСТОРИЈСКИ ПОГЛЕД НА ЗАНАТСКО ПИТАЊЕ У МОДЕРНОМ СРПСКОМ ПРАВУ*

Резиме

У раду се анализира стање у занатству и његова правна регулатива, у периоду од почетка XIX века до 30-их година XX века, тј. до доношења југословенског Закона о радњама. На почетку XIX века, у занатству је владао патријархални дух; међу мајсторима и ученицима заснивао се квазипородични однос. Заштиту од конкуренције занатлије су обезбеђивале кроз удруживања у еснафе и његова обичајна правила. Половином XIX века доноси се Уредба о еснафима, којом су били регулисани радни односи у занатству и трговини. Крајем XIX века, услед повећаног увоза робе мења се стање у занатству, патријархални односи се ремете, долази до општег незадовољства међу радницима. Због тога, предузима се огромна акција за модерно регулисање радних односа, до кога и долази 1910. године, доношењем Закона о радњама. Али, упркос модерном правном регулисању радних односа, фактичко стање у занатству није се мењало. Према томе, у раду ће се указати на основне разлоге пропадања занатства, као и на нормативне покушаје да се оно спасе.

Кључне речи: занат, еснаф, мајстор, ученик, рад.

1. Увод

Занатство је представљало први облик одвајања индустрије од земљорадње, тј. оно је представљало најстарији облик прерађивања.¹ На почетку XIX века, пред устанке, у Србији је било сеоских и варошких заната. Сеоске занате су обављали сељаци претежно за своју, кућну потребу. Речју, Вука С. Караџића у „доба кнеза Милоша сваки сељак је знао радити дрвене

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2022. годину који се финансира из средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Радовановић, М., *Занатско питање*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 4/1906, стр. 347.

израђевине, „само што нема сваки алата, на пример да начини изнова буре или кола; али обруч набити, око кола или воденице што поправити, за то слабо ко тражи мајстора“.² С друге стране, варошким занатима су се бавиле учене занатлије, којима је „занат био главно занимање, од кога су живели и подмиривали све потребе“.³ Стога, како би заштитили „интересе свога заната споља и да би се одржао у њему ред изнутра, сваки је занат, или по неколико заната заједно, имао своју занатску организацију – еснаф“.⁴ У „еснафским односима владао је обичај“.⁵

Обичај је важио у еснафским односима све до времена од када Србија почиње да се „консолидује и улази у коло правних држава“⁶, односно до доношења Уредбе о еснафима од 14. августа 1847. године. Уредбом о еснафима су били регулисани радни односи у занатству и трговини, па је због тога она била окарактерисана и као први својеврсни Закон о радним односима.⁷ Она је важила све до почетка XX века, када је услед промењеног карактера радних односа – „изопаченог патријархализма“ - и снажног покрета за модерно регулисање радних односа донет Закон о радњама, 29. јуна 1910. године.⁸ Закон о радњама од 1910. године, којим су унете епохалне новине у регулисање радних односа, важио је, на простору Србије, и након стварања нове, југословенске државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца; до доношења југословенског Закона о радњама од 1931. године.

2. Занатско питање до доношења уредбе о еснафима

Почетком XIX века, како би се заштитио споља и изнутра, „сваки је занат, или по неколико заната заједно, имао своју занатску организацију – еснаф“.⁹ Тако, како би заштитили занате споља, еснафи су, као „аутономне корпорације“ присвајали себи право да „искључе сваку конкуренцију“.¹⁰ У том смислу, у првој наредби о образовању еснафа, од 1823. године, која се односила на Крагујевац, било је наређено да „никакав занатлија осим његовог заната други занат предузети не смедне, трговац не занимати сваком трговином, једном

² Наведено према: Ђорђевић, Р. Т., *Живот и обичаји народни*, књ. 15, Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од Другог устанка до Еснафске уредбе 1847. године, Београд, 1925, XXIII.

³ *Исто*, XVI.

⁴ *Исто*.

⁵ Јовановић, К., *Наша еснафска реформа*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 5-6/1907, стр. 413.

⁶ *Исто*.

⁷ Павловић, М., *Правна европеизација Србије 1804-1914*, Крагујевац, 2008, стр. 409.

⁸ *Исто*, стр. 413, 414.

⁹ Ђорђевић, Р. Т., *нав. дело*, XVI.

¹⁰ Јовановић, К., *Наша еснафска ...*, стр. 413.

речју, да се еснафи међу мајсторима, трговцима и прочима заведу¹¹. С друге стране, како би заштитили занате изнутра, еснафи су својим члановима прописивали „права и дужности не само у погледу рада, већ и у погледу приватног живота“¹².

У погледу рада било је одређено да шегрт ступа на занат по одобрењу еснафског старешине, тзв. устабаше, или еснафског скупа. Шегрт је, учећи занат, „морао служити мајстора три; две и, ретко једну годину. Калфа је морао остати код истог мајстора, код кога је био шегрт, најмање годину дана, а после тог времена, могао је ићи и служити код кога је хтео.“ Осим тога, сваки калфа је био дужан „’честно обходити се и у занату своме прилежавати’, владати се пристојно, у вече на време долазити кући и не излазити из ње без узрока, нарочито ноћу не тумарати, устабаши и другим мајсторима пристојну част одавати, старати се да буде своме господару од што веће користи, да буде послушан и веран“. По одслужењу прописаног рока, калфа је под одређеним условима могао постати мајстор, при чему је имао обавезу да ступи у еснаф, а ако то не би учинио еснаф је имао права да му забрани рад.¹³ Мајстор је био дужан да шегртима да „сваке године обућу, кошуљу и гаће, чакшире и доламе“, а ако би се калфа код мајстора разболео, мајстор је био дужан да га за „петнаест дана надгледа“¹⁴. Према томе, еснафски обичаји бринули су како о правима и дужностима мајстора, тако и о правима и дужностима шегрта и калфи.

Еснафска правила задрала су и у приватни живот својих чланова. С тим у вези, „старешина еснафа имао је н. пр. право да забрани радњу ономе, који се за годину дана по отварању радње не ожени, да казни онога ко псује, коцка се или у распусном животу ухвати“. За калфе је важило правило да их старешина калфенски може „казнити за псовање, картање, шетање после вечере, тучу, посећивање рђавих места, за напуштање мајстора, за непосећивање цркве, за кривоклетство, за дружење са шегртима, с кочијашима и битангама, за незакопчано дугме на долами, најзад ако у механи попију више од једне чаше вина или ако играју без дозволе танцмајстора“¹⁵. Дакле, еснафска правила и обичаји имали су и васпитну сврху.

Независно од тога што су еснафски обичаји тежили да заштите занате споља, временом, занатлије све више почињу да се жале на конкуренцију и то не само од „бесправних мајстора, већ и још много више на конкуренцију

¹¹ Ђорђевић, Р. Т., *нав. дело*, XXXIII.

¹² Јовановић, К., *Наша еснафска ...*, стр. 413.

¹³ Ђорђевић, Р. Т., *нав. дело*, XL, XLI, XLII, XLIII; - У неким занатима, калфа је морао да полаже испит за мајстора. Међутим „положен испит није био довољан да ко постане мајстор. Ваљало је још платити таксу, која је код различитих еснафа била различита и дати нешто цркви.“ Прилог цркви се састојао од: „оке воска, пола оке зејтина, литре тамњана или нешто више од тога“ (*Исто*, XLII, XLV).

¹⁴ Јовановић, К., *Наша еснафска ...*, стр. 414; Ђорђевић, Р. Т., *нав. дело*, XLII.

¹⁵ Јовановић, К., *Наша еснафска ...*, стр. 414.

трговаца“.¹⁶ У том смислу, 1827. године, еснаф папучијски, у Београду, жалио се кнезу Милошу „да су његов занат ‘папучијски преузели и други трговци, готово са стране друге доносе, пак гото(во) и продају, а ми јадне папучије, које смо у еснафу подписани за мајсторе, дремамо, докле се нашег заната у њиховој болти налази и хлеба не можемо на време купити, а камо ли на дућан кирију платити...’ Најзад моле ‘да нам се трговци илити други еснафи у наш занат не мешају, који нису нашега заната учили...’“¹⁷ С друге стране, попечитељство иностраних дела, молило је, 40-их година XIX века, Совет да „што пре изради еснафску уредбу, како би се уредио однос између наших људи и странаца, на које се непрестано гомилају тужбе што уживају сва права, а не сносе никакве терете“.¹⁸ Због тога, 14. августа 1847. године, доноси се Уредба о еснафима.

3. Уредба о еснафима и занатско питање

Уредбом о еснафима од 1847. године били су регулисани радни односи у занатству и трговини.¹⁹ Уговорне стране били су мајстор и ученик. Међутим, ако је ученик био малолетан, онда је он могао постати шегрт „само са знањем отца, или ако је сироче, татора свога или онога, који је старање о њему на себе узео“.²⁰ Али, били су ретки случајеви, да „отац занатлија свог сина на занат да, ако је имућан“.²¹ Осим тога, у Србији се често „могло чути како имућнији родитељи припрећује сину: ‘ако нећеш да учиш ја ћу тебе на занат“.²² Штавише, сматрало се да је млађе малолетнике (од 12-16 година), који би учинили кривично дело „без разбора, али из рђаве навике“, због непостојања поправних домова у Србији, полицијска власт имала да „код кога мајстора на занат да, и не губи из вида настојавати да се на занату колико је више могуће поправе и науче“.²³ Према томе, мајстори, занатлије нису били само послодавци, већ и учитељи и васпитачи.

Патријархални дух Уредбе о еснафима испољавао се највише кроз одредбе о правима и дужностима како ученика, тако и мајстора. „Време науке“ зависило је од воље уговорних страна.²⁴ За то време, ученик је био „дужан свога мајстора или господара, кои га учи и раани, као отца свога и учитеља,

¹⁶ Исто, стр. 415.

¹⁷ Наведено према: Ђорђевић, Р. Т., *нав. дело*, стр. 113.

¹⁸ Исто, стр. 294.

¹⁹ Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 409.

²⁰ Вид. §6 Уредбе о еснафима, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5210&m=2#page/8/mode/2up>, 17.1.2022. године

²¹ *Земунски гласник*, Земун, 26. јануар 1869, бр. 13, стр. 109.

²² Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 409.

²³ Павловић, М., *Српска правна историја*, Крагујевац, 2005, стр. 336.

²⁴ Вид. §8 Уредбе о еснафима, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5210&m=2#page/8/mode/2up>, 17.1.2022. године

поштовати и слушати, и свагда се код њега благонаравно владати“. Уз то, ученик је морао и „домаћицу поштовати, и њој као и калфама, који су од њега старији, а по потреби и заступници наставника, покоран и послушан бити“. Али поред обавезе поштовања, ученик је био дужан да код „свог наставника како оне послове, на којима се учи, тако и све друго у кући, на што му се погодбом обвезао или чиме се ученици обично занимају, без упорства и приљежно радити, осим они тешки или многи побочни послова, за кое довољно снаге не би имао, или око кои би оно времена, што му је за науку нужно, очевидно губити морао“. С друге стране, мајстор је био дужан, пре свега, да ученика учи тако да од њега „добар калфа може изаћи“, као и да га за „радна и благонаравна човека изобрази“. ²⁵ С друге стране, сходно патријархалном духу и квазипородичном односу, „мајсторица се није ни мало либила да то дете сваке суботе окупа и умје“. ²⁶ Шегртов радни однос трајао је до истека уговореног „времена науке“, с тим што се уговор могао, под одређеним условима, раскинути и пре истека уговореног времена.

Калфа је имао нешто повољнији положај, с обзиром на то да је у рукама имао „калфенско писмо“. Радни однос калфе, по правилу, је трајао пола године или годину, с тим што се, у пракси, често после овог рока, уговор обнављао. У случају раскида уговора, пре истека уговореног времена, уговорне стране су биле дужне једна другу о томе обавестити „на 14 дана пре уговореног рока“. ²⁷ У току трајања уговорног односа, калфа је био дужан „свога господара поштовати, сваки посао на кои се наимио, по погодби и по његовим налозима уредно и ревносно израђивати, интересе његове радње и његово добро име чувати, и по домаћим обичајима и наредбама живети“. С друге стране, мајстор је био дужан „калфи све оно на што му се при погодби обвезао, уредно испуњавати; са њим, као са својим помоћником, благоразумно поступати, и на оне послове, које или домаћим слугама или шегртима надлежи радити, не нагонити га“. ²⁸

Посматрајући занатство „споља“ могло се запазити да је оно временом, услед све већег утицаја конкуренције увезене индустријске робе, „било осуђено да порпадне“. ²⁹ Јер, „док су се наше занатлије бориле да сузбију бесправне мајсторе и да трговцима забране увожење оних предмета који се у Србији производе, а радили непрестано оно и онако како су им и дедови радили, дотле се наш укус и наше потребе мењале. Занатлије нису биле више у стању да их

²⁵ Вид. §§12, 13, 14 Уредбе о еснафима, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5210&m=2#page/8/mode/2up>, 17.1.2022. године

²⁶ Наведено према: Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 410.

²⁷ Исто.

²⁸ Вид. §§40, 41 Уредбе о еснафима, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5210&m=2#page/8/mode/2up>, 17.1.2022. године

²⁹ Радовановић, М., *нав. чланак*, бр. 4, стр. 373.

задовоље, и зато је дошла страна индустрија да нам те предмете лиферује.³⁰ Другим речима, извесним занатима, који су „искључиво производили за локалне потребе, као што су н. пр. код нас пушкарски, кујунџијски, памуклијашки, мутавијски, теразијски и тд.“ није се могло „помоћи, пошто су њихове творевине све више излазиле из обичаја и замењују их фабрикатаи“.³¹ Због тога, мајстори су „гледали да тежину свог положаја свале на шегрте и калфе“. Нестало је патријархалних односа. Тако, „мајстори су појачавали експлоатацију шегрта и калфи, успоравали њихово напредовање, продужавали радно време и смањивали накнаде за њихов рад“. Изучавање заната претворило се у крајње израбљивање најамне радне снаге.³² Тим поводом, Вук Стефановић Караџић је забележио: „Шегрти су у нас (...) као прави робови. Они носе воду, цијепају дрва (код гдјекојих мајстора иду с коњем у шуму те и сијеку и доносе кући), ложе ватру, готове јело, перу судове, мијесе хлеб, перу кошуље, носају и забављају дјецу и запирају их кад се које испогани, перу собе и басамаке, чисте харове, и кошаре тимаре и поје коње и тд.“³³ Све у свему, настала је „једна дивља борба за опстанак између мајстора и њихових помоћника, између послодаваца и радника“.³⁴ Штавише, ни еснафи више нису били способни да одрже ред међу својим члановима. Речју К. Јовановића, „од еснафских организација одузети су месо и крв, остао је само скелет; оне постају излишни заостаци једне раније културе, рудименти који (...) ништа не значе и никакву корисну функцију не испуњавају“.³⁵

4. Закон о радњама и занатско питање

Крајем XIX и почетком XX века дошло се до закључка да је Уредба о еснафима „један од најзастарелијих закона, и својом непотпуношћу изазива још много више питања, но што је то случај код осталих наших закона“.³⁶ Због тога, али и због неодрживог стања између радника и послодаваца, уследило је низ штрајкова и демонстрација, који су за циљ имали модерно регулисање радних односа. До доношења модерног закона, Закона о радњама, дошло је 29. јуна 1910. године.³⁷

³⁰ Јовановић, К., *Наша еснафска ...*, стр. 418-419.

³¹ Радовановић, М., *Занатско питање*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 5/1906, стр. 454.

³² Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 411.

³³ Стеф.-Караџић, В., *Живот и обичаји народа српскога*, Беч, 1867, стр. 263.

³⁴ Јовановић, К., *Наша еснафска ...*, стр. 416.

³⁵ *Исто*, стр. 422.

³⁶ Јовановић, К., *Монополистичке тежње у еснафима*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 3/1909, стр. 245.

³⁷ Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 413, 414.

Под Закон о радњама подпадале су „радње индустријске, занатске и трговачке, било да су се налазиле у варошима, варошицама или у селима“.³⁸ У погледу правног положаја занатских радника, међу најзначајнијим одредбама била је она, којом је било прописано максимално радно време. Тако, у чл. 60 Закона о радњама је стајало да „максимум дневног рада, осим часова одмора, за занатске радње не сме прећи десет часова“, с тим што се, сагласно чл. 68 Закона о радњама, „радници испод шеснаест година нису смели употребљавати на рад дуже од 8 часова дневно“. За ученике су се могли примити само они, који нису били млађи од 14 година. Али, од овог правила је постојао изузетак у том погледу што су се могли „примити и они који су навршили 12. годину, ако се лекарским прегледом утврди да су довољно развијени“. При пријему ученика закључивао се уговор, кога су потписивали родитељ или старалац учеников.³⁹ У циљу спречавања некадашње експлоатације ученика, у Закону о радњама је било прописано да „власник радње не сме употребљавати свога ученика за кућевне послове, ако му не даје стан и храну; а ако му даје, он га може употребљавати само у толико, у колико не би било на штету обучавања ученика, али и у том случају не може га употребљавати на кућевне послове у последњој години поуке. Тако исто он га не сме употребљавати на послове који премашују његову снагу.“⁴⁰ С друге стране, као остатак патријархалног, квазипородичног карактера, у Закону се нашла одредба, којом је било наређено да је „власник радње дужан да ученика обучава у свим врстама рада које се односе на дотично занимање“; али и да „контролише посећивање школе од стране ученика, да му даје довољно и здраве хране и здрав стан, ако се код њега храни и станује, и да се брине о чистоти и понашању ученика“.⁴¹

Законом о радњама ишло се на то да „сви редови грађанства“ буду заштићени, и радници и послодавци. Упркос томе, било је оних, који су нашли ману Закону, и то у делу, који се односио на заштиту занатлија од стране конкуренције. Наиме, либералски посланик Р Агатоновић, „иако начелни присталица слободе рада“, замерио је законписцу „што Законом није заштитио раднике, првенствено занатлије, од стране конкуренције, јер стојећи у додиру културних држава, стојећи у политичким и трговинским одношајима, често пута и принудним, ми смо морали и отварати и мораћемо вечито отварати врата и страном конкуренцији фабричкој и страном приливу вештијих способнијих радника“.⁴² Ипак, и поред тога што није заштитио занате споља, од конкуренције, Закона о радњама је остао да важи на простору Србије све до доношења југословенског Закона о радњама.

³⁸ Вид. чл. 1 Закона о радњама, *Српске новине*, Београд, 29. јун 1910. године, бр. 140.

³⁹ Вид. чл. 71, 72 Закона о радњама, *Српске новине*, Београд, 29. јун 1910. године, бр. 140.

⁴⁰ Вид. чл. 74 Закона о радњама, *Српске новине*, Београд, 29. јун 1910. године, бр. 140.

⁴¹ Вид. чл. 75 Закона о радњама, *Српске новине*, Београд, 29. јун 1910. године, бр. 140.

⁴² Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 416, 417.

Живот занатлија и његових ученика је, почетком XX века, формално, законски био модерно регулисан. Али, у пракси, и после неколико година примене модерних радноправних норми, слика у занатским радњама није одступала од оне из XIX века. Тако, остала је забележена прича једног дечака од 14 година: „Ја нисам хтео да идем на занат“, истицао је дечак. „Тао сам д’останем код куће. Али нас пет брата, па ме отац натерао д’учим занат. Мајка га молила да ме не даје на занат, и ја сам га молио, али он није ктео да не послуша. И’, Боже, Боже, кад се сетим што ми било мука кад сам с оца пош’о у варош! Он иде напред и носи ми стваре, а ја идем за њим и плачем, па не могу да обришем сузе. Док смо стигли у варош, све ми се били надули очи. Он ме уведе у једну пекару, па ми вели: ‘Љуби овога чики у руку и ову стрину – то ти је газда и газдарица. Да и’ слушаш још бољше но мене и мајку што си слушао!’“ Потом, отац је наставио: „Немо, сине, да плачеш! Ти ће биднеш госпоче! Ти ћеш да је’ш самун, а ми ћемо код куће проју да је’мо и да се мучимо ки робови! Ти ћеш, само мало да се помучиш док свикнеш пос’о!“ Али, кад му отац оде, вели дечак: „Мени газдарица изређа: ‘Пос’о ти је то, па то, и то!’ А кад треба да се руча, прво они једу, а после мене, ки кучету, даду у тањирче мало јела и парче леба. Је’м, а сузе ми капљу у тањир.“ Међутим, ово није био једини случај. Наиме, како су се калфе понашале према шегртима, испричао је други младић. Тако, он је говорио: „Боље је д’иде човек на роби’у но на занат. Што је мене душа пропиштела док сам био шегрт, није никоме! Мучили ме калфићи, па ми душу вадили! А газди не смем да кажем: ‘оће после да ме уби’у! Чим газда негде отидне, одма’ ме тера’у суво пливање по патосу! Једанпут ми метули главу у бакрач пун воде, па ме тера’у да га главачки терам од дувара до дувара. Лакше би ми било да сам остао код куће, па да надничим, но што сам био шегрт. И сад мрзим занат кад помислим како сам муке пропатио.“⁴³ Према томе, модерне законске одредбе нису успеле да промене искривљени патријархални однос између занатлија и њихових ученика.

5. Закључак

Занатство је услужна делатност, која је настала као први облик одвајања индустрије од земљорадње. Почетком XIX века, односи у занатству, како споља, тако и изнутра, били су регулисани еснафским обичајним правилима. Половином XIX века, 1847. године, доноси се Уредба о еснафима. Уредбом о еснафима били су регулисани радни односи у занатству и трговини. Уредбом су била правно обликовани до тада изграђени патријархални односи у занатству. Међутим, тај патријархални дух, који је владао између занатлија и њихових ученика временом се изопачио и то због утицаја, који су долазили споља, од конкуренције. Другим речима, услед појачаног увоза индустријске робе,

⁴³ Поповић, С. и сарадници, *Душевни живот занатлијске младежи*, Београд, 1935, стр. 8, 9.

опadaо је положај занатлија, па су они свој тежак положај пребацивали на своје ученике, шегрте и калфе, свodeћи тако односе у занатству на пуко израбљивање радне снаге.

Опште незадовољство радника, крајем XIX века, условило је штрајкове и демонстрације. Радници су устајали у корист модерног регулисања радних односа, до кога је дошло 1910. године, када је донет Закон о радњама. Закон о радњама садржао је модерне одредбе радног права, којима се тежило да се заштите сви слојеви друштва, и послодавци и радници, и занатлије и ученици. Упркос томе, изопачени патријархални дух, који се испољавао у израбљивању ученика, оставио је дубок траг, који ни модерне законске одредбе нису успеле да елиминишу. Следствено, услед јачања индустрије и увоза стране робе, занатство је почело да опада, без наде за опоравком.

*Biljana Gavrilović, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

LEGAL-HISTORICAL VIEW OF THE CRAFT QUESTION IN MODERN SERBIAN LAW

Summary

The paper analyzes the situation in the craft and craft's legal regulations, in the period from the beginning of the XIX century to the 30s of the XX century, i.e. until the adoption of the Yugoslav Law on Actions. At the beginning of the 19th century, the patriarchal spirit ruled in the craft; a quasi-family relationship was established between the masters and the students. Craftsmen provided themselves protection from competition through associations in guilds and its tradition rules. In the middle of the 19th century, the Decree on Guilds was passed, which regulated labor relations in crafts and trade. At the end of the 19th century, due to the increased import of goods, the situation in the craft has changed, patriarchal relations were disturbed, and there was general dissatisfaction among the workers. Therefore, a huge action was taken for the modern regulation of labor relations, which came in 1910, with the adoption of the Law on Actions. But, despite the modern legal regulation of labor relations, the factual situation in the craft has not changed. Therefore, the paper will point out the basic reasons for the decline of the craft, as well as the normative attempts to save it.

Key words: *craft, guild, master, student, work.*

Литература

- Ђорђевић, Р. Тих., *Живот и обичаји народни*, књ. 15, Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од Другог устанка до Еснафске уредбе 1847. године, Београд, 1925.
- Закона о радњама, *Српске новине*, Београд, 29. јун 1910. године, бр. 140.
- Земунски гласник*, Земун, 26. јануар 1869, бр. 13.
- Јовановић, К., *Наша еснафска реформа*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 5-6/1907.
- Јовановић, К., *Монополистичке тежње у еснафима*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 3/1909.
- Павловић, М., *Српска правна историја*, Крагујевац, 2005.
- Павловић, М., *Правна европеизација Србије 1804-1914*, Крагујевац, 2008.
- Поповић, С. и сарадници, *Душевни живот занатлијске младежи*, Београд, 1935.
- Радовановић, М., *Занатско питање*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 4/1906.
- Радовановић, М., *Занатско питање*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 5/1906.
- Стеф.-Карацић, В., *Живот и обичаји народа српскога*, Беч, 1867.
- Уредбе о еснафима, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5210&m=2#page/8/mode/2up>, 17.1.2022. године